

3 ZAČÍNAJÍCÍ A CVIČNÝ UČITEL

3.1 POSTAVENIE ZAČÍNAJÚCEHO UČITEĽA V LEGISLATÍVNO M RÁMCI VYBRANÝCH EURÓPSKYCH KRAJÍN

Monika Szimethová, Adriana Wiegerová

Abstrakt: Príspevok poukazuje na diferenciaciu definovania pojmu začleňovanie začínajúceho učiteľa do školského prostredia v medzinárodnom kontexte. Autorky opisujú čiastkové výsledky medzinárodného projektu INNOTE. Autorky v príspevku naznačujú postavenie začínajúceho učiteľa v jednotlivých krajinách Európskej únie: Holandsko, Česko, Fínsko, Slovensko, Nemecko-Bavorsko a Maďarsko. Príspevok komparuje výsledky získané analýzy legislatívneho postavenia učiteľov v jednotlivých krajinách. V závere textu autorky vyvodzujú závery týkajúce sa začleňovania začínajúcich učiteľov do praxe.

Kľúčové slová: začínajúci učiteľ, začleňovanie do školskej praxe, medzinárodný projekt, komparatívna analýza, legislatíva

Úvod

V posledných rokoch sa do popredia tzv. pedagogického a vedecko-výskumného sveta opäť dostáva učiteľ so svojimi potrebami a problémami. Stáva sa dôležitou súčasťou, predmetom výskumov v rámci Európskej únie (ďalej len EÚ) a nielen v nej. Autorky príspevku si stanovili nasledujúce ciele:

- 1 Vymedziť terminológiu začleňovania v učiteľskej profesii.
- 2 Porovnať začleňovanie začínajúceho učiteľa do školského prostredia vo vybraných krajinách medzinárodného projektu v legislatívnom rámci.

1 Učiteľská profesia v teórii a vo výskumoch

Myslením o učiteľovi a uvažovaní o jeho profesii, o jeho osobnosti, osobne vnímanej zdatnosti, o štýloch vyučovania či faktoroch ovplyvňujúcich výchovno-vzdelávací proces sa zaoberalo množstvo významných osobností, pedagógov minulosti i súčasnosti, ako napr. Sokrates, J. A. Komenský, Bandura, Průcha, Gavora, Zelina, Kasáčová a mnohí ďalší.

„Špeciálna pedagogická disciplína“ zvaná pedeutológia sa zaoberá učiteľskou profesiou skúmajúc „ciele, prostriedky, predpoklady a podmienky profesionálnych činností učiteľov“ (Pavlík, 1985, s. 46).

Výrazným spôsobom sa v súčasnosti (znovu) objavuje, prípadne vyzdvihuje tzv. kríza v učiteľskej profesii. Pedagogickú profesiu ohrozujú negatívne trendy, ako napr. únik kvalifikovaných pedagógov zo školstva, znižovanie sociálneho statusu, burn-out efekt (vyhorenie) a pod. Významným fenoménom v pedagogickej teórii a praxi sa stáva začínajúci učiteľ a jeho začleňovanie sa do školského prostredia a spolu s ním aj problematika uvádzajúceho učiteľa.

Ako uvádzajú Smith a Ingersoll (2004) existuje niekoľko štúdií¹ poukazujúcich na skutočnosť, že viac ako 50% novokvalifikovaných učiteľov odchádza zo zamestnania do 5. rokov od svojho nástupu do učiteľskej praxe. Viaceré z nich uvádzajú významnú súvislosť medzi pravdepodobnosťou učiteľovej schopnosti zapamätať si a jeho získaným skóre v testoch, ako napr. v testoch SAT². Tzv. nováčikovia, ktorí sú považovaní za najlepších a najmärdrejších, sa stávajú zväčša tými, ktorí odchádzajú zo školstva v prvých rokoch praxe.

Problemátike začínajúceho učiteľa a jeho prvých rokov v školskom prostredí sa v súčasnosti zaoberajú rôzne výskumy a projekty na medzinárodnej pôde (tabuľka 1).

Z tabuľky 1 vidieť zameranie medzinárodných projektov na učiteľa primárneho i sekundárneho vzdelávania, avšak viaceré výskumy si za výskumný predmet zvolili aj študentov učiteľstva.

Nasledujúce časti príspevku sa zaoberajú vymedzeniu pojmu začínajúci učiteľ a stručnej charakteristike medzinárodného projektu INNOTE, nakoľko autorky považujú túto problematiku za významnú z hľadiska komparácie začleňovania začínajúceho učiteľa do školskej praxe v niekoľkých krajinách EÚ.

2 Kto je začínajúci učiteľ?

Začínajúci učiteľ ako absolvent pregraduálneho štúdia sa stretáva s množstvom nástrah a problémov v praxi. Na vysokej škole študenti získavajú množstvo teoretických poznatkov, ako aj absolvujú prax v danom študijnom odbore. Ako uvádza Gavora a Majerčíková (2012, s. 219) učiteľ „potrebuje solidný teoretický základ,

¹ Mnohí autori (vo väčšine prípadov americkí) sa vo svojich štúdiách a výskumoch venovali pozornosť začínajúcim učiteľom. Vo svojich dielach uvádzajú výsledky svojich zistení o odchode učiteľov z ich učiteľskej „reálnej a tzv. počiatočnej praxe“. Bližšie pozri, napr.: Murnane et al., 1991; Ingersoll, Smith, 2003; Huling – Austin, 1990; Hafner, Owings, 1991.

² Testy SAT sa využívajú v Spojených štátoch amerických. Bližšie pozri: <http://www.satscores.us/>; <http://www.act.org/aap/concordance>; a iné.

Tabuľka 1
Prehľad niekoľkých zahraničných projektov/výskumov s problematikou učiteľa

Roky realizácie	Štáty	Typ projektu/výskumu	Názov projektu/výskumu	Špecifikum učiteľa
2011–2013	CZ	GA ³	Učiteľ-expert: jeho charakteristiky a determinanty profesionálneho rozvoja (na pozadí cizojazyčné výuky)	učiteľ – expert
2009–2012	NL, DE, HU, CZ, UK, FI, SK, EE,	LLP/COMENIUS ⁴	INNOTE: Induction for Novice Teachers	začínajúci učiteľ sekundárneho vzdelávania (nižšieho a vyššieho)
2009–2011	NL, AUT, POR, PL, SLO, SE	LLP/ERASMUS	EPTE: European Primary Teacher Education	učiteľ primárneho vzdelávania
2008–2010	SK, CZ, PL	APVV ⁵	Profesia „učiteľ preprimárnej edukácie“ a „učiteľ primárnej edukácie“ v dynamickom poňatí.	učiteľ preprimárneho a primárneho vzdelávania
2007–2010	NL, DE, CZ, HU, FI, ES	LLP/ERASMUS ⁶	JoCITE: Joint Curriculum in Teacher Education	študenti učiteľstva v magisterskom stupni vzdelávania
2007–2009	NL, HU, CZ, ES, EE, UK, FI, DE,	LLP/COMENIUS	SPriTE: Shared Practice in Teacher Education	študenti učiteľstva, učiteľia

³ GA – Grantová agentúra Česká republika. Bližšie informácie: <http://www.gaer.cz>.

⁴ LLP/COMENIUS – Program venujúci sa potrebám v oblasti výučby a učenia sa. Bližšie informácie: http://web.saaic.sk/lp/sk/_main.cfm?obsa-h=m_uvodna_stranka.htm&sw_prog=2

⁵ APVV – Agentúra na podporu vedy a výskumu. Bližšie informácie: <http://www.apvv.sk>.

⁶ LLP/ERASMUS – Program Európskej únie v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy zameraný na mobilitu v rámci Európy. Bližšie informácie: http://web.saaic.sk/lp/sk/_main.cfm?obsa-h=m_uvodna_stranka.htm&sw_prog=3.

ktorý získava na učiteľskej fakulte a v ďalšom profesijnom vzdelávaní, ktorý podporuje dôveru jeho schopnostiam.“ Absolventská prax nie je vždy totožná s realitou, v ktorej sa začínajúci učiteľ, ocitá. V mnohých prípadoch spoznáva tzv. šok z reality⁷.

Začínajúci učiteľ sa na začiatku svojho profesijného štartu môže konfrontovať s tromi okruhmi rozporov:

- „rozpor medzi vedomosťami a skúsenosťami;
- rozpor medzi osobnými aspiráciami a potrebami organizácie;
- *rozpor medzi aktuálnym postavením a perspektívou, ktorá ho čaká* (Alan, 1989 In Kasáčová, 2004, s. 48-49)“.

Kasáčová (2004, s. 49) vo svojej publikácii uvádza tzv. štvrtý okruh rozporov, s ktorým sa v súčasnosti môže absolvent pregraduálneho štúdia na začiatku svojej profesnej kariéry stretnúť. Ide o „rozpor medzi túžbou a potrebou zamestnať sa a reálnou možnosťou nájsť pracovné miesto“.

Na Slovensku sa v súčasnosti začínajúcemu učiteľovi začína venovať viac pozornosti, zdôrazňuje sa význam i status tejto osoby, ako aj systém podpory zo strany škôl, konkrétne podpora od uvádzajúceho učiteľa, riaditeľa školy a iných pedagogických zamestnancov ako aj z legislatívnej strany, predovšetkým v zákone č. 317/2009 Zb. o pedagogických zamestnancoch.

3 Medzinárodný projekt INNOTE alebo vysvetlenie akronymu

Medzinárodný projekt Európskej únie INNOTE, celým názvom Induction for Novice Teachers (Začleňovanie začínajúcich učiteľov) sa realizuje tretí rok, participuje v ňom osem európskych krajín. Do výskumu je celkom zapojených 13 partnerských inštitúcií, ktorými sú: University of Groningen (NL), Dr. Nassau College (NL), Karlova Univerzita v Prahe (CZ), Gymnázium Jiřího GuthaJarkovského (CZ), University of Joensuu (FI), Joensuun lyseon peruskoulu (FI), Univerzita Komenského v Bratislave (SK), Základná škola Dr. Milana Hodžu (SK), University of Regensburg (DE), St. Mariengymnasium Regensburg (DE), University of Edinburgh (UK), Eszterházy Károly Főiskola (HU) a University of Tartu (EE).

Projekt sa špecializuje na začleňovanie novo-kvalifikovaných učiteľov sekundárneho vzdelávania (nižšieho i vyššieho). Zámerom projektu je získať poznatky z dokumentov, od samotných učiteľov o etablovaní začínajúcich učiteľov do školského prostredia v jednotlivých krajinách. Zameriava sa aj na podporu vzájomného učenia sa medzi inštitúciami vzdelávajúcich budúcich učiteľov a partnerskými školami

⁷ Pojem šok z reality vymedzil vo svojej publikácii Alan (1989).

v rámci krajín EÚ. Snahou je vytvoriť komplexnú „indukciu“ v podobe školiaceho programu ako podporu a pomoc začínajúcim učiteľom krajín EÚ.

Terminologické vymedzenie pojmov

Jedným z cieľov príspevku je porovnať etablovanie začínajúceho učiteľa do školského prostredia v niekoľkých krajinách EÚ. Autorky v komparácii zvolili za terminologické základy pojmy definované projektom INNOTE.

V rámci projektu INNOTE je *začínajúci učiteľ* definovaný ako pojem *Newly Qualified Teacher*, skrátene NQT. Ide o novo kvalifikovaného učiteľa s menej ako 1,5-ročnou praxou, t.j. priamou skúsenosťou získanou po učiteľskom vzdelaní. A zároveň ide o učiteľa, u ktorého nenasledoval žiaden doškoliovací program (Deinum, 2010).

Ďalším významným pojmom, označujúcim dôležitú činnosť týkajúcu sa začínajúceho učiteľa, je terminologické spojenie *začleňovanie začínajúceho učiteľa do školskej praxe*, etablovanie alebo uvádzanie. Pre potreby projektu sa zadefinoval terminologicky vymedzený pojem *Induction*.

4 Začínajúci učiteľ a jeho postavenie v legislatíve – komparácia

Autorky si ako základ pre výber krajín, v ktorých sa porovnáva súčasný stav začleňovania začínajúcich učiteľov v európskych krajinách (krajinu participujúcu v projekte INNOTE sú rozpísané v časti 3 tohto príspevku) stanovili nasledujúce kritériá:

- 1 *partnerská krajina projektu INNOTE,*
- 2 *partnerskou krajinou sa spracoval zber dát o začleňovaní učiteľov do praxe v danej krajine.*

V nasledujúcej časti autorky priblížia pohľad šiestich krajín EÚ na začleňovanie začínajúceho učiteľa do školského prostredia v kategórii „*Historický kontext začínajúceho učiteľa vs. Súčasná legislatíva*“. Porovnanie začínajúceho učiteľa a jeho začleňovania sa do školskej praxe autorky uskutočnili z dokumentov získaných jednotlivých krajín v rámci riešenia projektových úloh. Ku krajinám spĺňajúce vyššie uvedené kritériá sme zaradili nasledujúce štáty (N=6): Holandsko (NL), Česko (CZ), Fínsko (FI), Slovensko (SK), Nemecko-Bavorsko (DE) a Maďarsko (HU).

Historický kontext začínajúceho učiteľa vs. Súčasná legislatíva

V nasledujúcej tabuľke uvedieme výsledky získané z komparácie jednotlivých krajín.

Tabuľka 2

Legislatívne postavenie začínajúceho učiteľa

Krajina	Postavenie začínajúceho učiteľa
Holandsko	<p>História:</p> <ul style="list-style-type: none"> nevenovala sa pozornosť začínajúcim učiteľom; v 90. rokoch sa začalo za podpory vlády zvyšovať vzdelávanie učiteľov. <p>Súčasnosť:</p> <ul style="list-style-type: none"> neexistujú formálne školiace materiály (na národnej úrovni); vláda vytvára tzv. stimulujúce programy zdôrazňujúce indukčnú dobu učiteľa; individuálny priestor pre školy; realizácie začleňovania je rozšírená a žiadaná – nie je povinná; priestor pre projekty so zámerom podporovať začínajúcich učiteľov.
Česko	<p>História:</p> <ul style="list-style-type: none"> pred rokom 1989 - každý novo kvalifikovaný začínajúci učiteľ mal svojho uvádzajúceho učiteľa; „posledná“ tzv. oficiálna metodická podpora je z roku 1986; nebolo legislatívne ukotvené začleňovanie. <p>Súčasnosť:</p> <ul style="list-style-type: none"> nie je formálny spôsob etablovania; školy si samé vytvárajú aktivity súvisiace so začleňovaním začínajúceho učiteľa (na rozhodnutí riaditeľa školy).
Slovensko	<p>História:</p> <ul style="list-style-type: none"> pred rokom 1989 – každý novo kvalifikovaný začínajúci učiteľ mal svojho uvádzajúceho učiteľa; „posledná“ tzv. oficiálna metodická podpora je z roku 1986; nebolo legislatívne ukotvené začleňovanie. <p>Súčasnosť:</p> <ul style="list-style-type: none"> od r. 2009 – začleňovanie nadobudlo formálny charakter (Zákon č. 317/2009, Smernica č. 19/2009); trvanie min. 3 mesiace – max. 2 roky; pridelený uvádzajúci učiteľ; školy si samé (riaditeľ spolu s uvádzajúcim učiteľom) vytvárajú vlastný adaptačný program; ukončenie „skúškou“ – vo forme otvorenej hodiny – pred komisiou (trojčlennou).

Nemecko-Bavorsko	<p>História:</p> <ul style="list-style-type: none"> žiadna spolková krajina Nemecka nemá formálne ukotvené obdobie začínajúceho učiteľa. <p>Súčasnosť:</p> <ul style="list-style-type: none"> legálne regulovaný začleňovací proces, ktorý je ukotvený v BayLBG (tzv. legálne predpisy o vzdelávaní učiteľov v Bavorsku z roku 1995) a v ZALG (právných predpisoch pre vzdelávanie a praktická príprava začínajúcich učiteľov v Bavorsku z roku 1992, modifikované v roku 2007) – začleňovacie obdobie je po dobu 24 mesiacov.
Fínsko	<p>História:</p> <ul style="list-style-type: none"> tzv. potreby začínajúcich učiteľov boli vyjadrené v 90. rokoch. <p>Súčasnosť:</p> <ul style="list-style-type: none"> neexistuje formálny spôsob začleňovania; existujú vyhlášky o požiadavkách na odbornú spôsobilosť pedagogických pracovníkov (z roku 1998); veľká autonómnosť v rozhodovaní pri používaní školiacich programoch; školy vnímajú potrebu začleňovania učiteľov do praxe; odporúčanie ďalšieho vzdelávania učiteľov – každý učiteľ má právo na tzv. indukčnú fázu odbornej prípravy.
Maďarsko	<p>História:</p> <ul style="list-style-type: none"> v minulosti nebolo legislatívne ukotvené začleňovanie. <p>Súčasnosť:</p> <ul style="list-style-type: none"> formálne nie je vymedzená indukčná doba; každý začínajúci učiteľ má prideleného uvádzacieho učiteľa; považujú začínajúceho učiteľa do 3 rokov praxe; zákon z roku 2005 o študentoch učiteľstva; zákon z roku 2006 – uvádza aj výstupné požiadavky na začínajúcich učiteľov.

Z tabuľky je viditeľné, že v podstate jedinou krajinou, kde je začínajúci učiteľ vymedzený v legislatíve, je práve Slovenská republika. Česká a Slovenská republika majú historický kontext rovnaký z dôvodu spoločnej histórie. Viaceré krajiny – školy, aj keď nemajú legislatívne určenú povinnosť adaptačného vzdelávania, začleňovania do školskej praxe, si z vlastnej iniciatívy a potreby vytvárajú svoje projekty, programy, prípadne sú akoby odkázané na medzinárodné a národné projekty, iné organizácie, ktoré vytvoria podporné programy, ktoré by mohli v praxi využívať (napr. Fínsko, Holandsko...).

5 Záver

Výsledky komparácie ukázali, že ponímanie a postavenie začínajúcich učiteľov vo viacerých krajinách EÚ v rámci historického kontextu i v súčasnosti nie je totožné. Persóna učiteľa sa považuje za akéhosi „odovzdávateľa“ kultúrnych hodnôt novým, mladým generáciám, z toho dôvodu je potrebné, aby sa začínajúci učitelia vedeli začleniť do školskej praxe, mali podporu ako od uvádzajúcich učiteľov, riaditeľov škôl, rodičov a v neposlednom rade i podporu zo strany legislatívnej. Porovnávané krajiny tvoria súčasť EÚ, no napriek tomu nemajú v súčasnosti všetky štáty – školy – všetci začínajúci učitelia rovnaké podmienky pre svoj profesijný štart.

Z rôznych štatistických prieskumov, vedeckých a pedagogických výskumov je zrejmé, že učitelia vo Fínsku sú v porovnaní s inými členskými krajinami vyššie ohodnotení, učitelia i žiaci získavajú v hodnotení vysoké skóre, menej začínajúcich učiteľov odchádza zo školského sektoru, no aj napriek tomu nemajú legislatívne ukotvenú podporu a začleňovanie začínajúcich učiteľov. Dôležité je zamyslieť sa, prečo to v niektorých krajinách funguje a v iných nie.

3.2 ADAPTAČNÝ PROGRAM PRE ZAČÍNajúCEHO UČITEĽA – POMOC ALEBO POVNNOŠŤ?

Alena Lampertová

Abstrakt: Príspevok sa zameriava na systém pomoci začínajúcemu učiteľovi na Slovensku. Pri vstupe do praxe nastupuje začínajúci učiteľ na adaptačné vzdelávanie, ktoré prebieha podľa programu adaptačného vzdelávania. Dôležitou otázkou je, či dokument skutočne plní funkciu pomoci začínajúcemu učiteľovi, alebo sa stáva len akousi legislatívnou povinnosťou? Preto príspevok pojednáva o programoch adaptačného vzdelávania, ktoré sú prostriedkom formálneho vzťahu medzi začínajúcim a jeho uvádzajúcim učiteľom na Slovensku. Prostredníctvom obsahovej analýzy adaptačných programov a interview príspevok poukazuje na to, ako sa zhotovujú programy adaptačného vzdelávania a ako sa v praxi realizujú.

Kľúčové slová: začínajúci učiteľ, uvádzajúci učiteľ, adaptačné vzdelávanie, program adaptačného vzdelávania

Úvod

Téma začínajúceho učiteľa nie je nová. Rad autorov sa jej venoval, no vzhľadom na uskutočnené zmeny v legislatíve, ktoré súvisia so zavedením kontinuálneho vzdelávania na Slovensku, je jej v súčasnosti venovaného viac časopiseckého priestoru i odborných diskusií.

Každá krajina hľadá najvhodnejší systém pomoci pri začleňovaní začínajúceho učiteľa do školského prostredia. Na Slovensku sa takýto systém legislatívne podchytil v roku 2009. V jeho kontexte začínajúci učiteľ po nástupe do pedagogickej praxe začína adaptačné vzdelávanie, ktoré je prvou fázou kontinuálneho vzdelávania. Kontinuálne vzdelávanie je súčasťou celoživotného vzdelávania, ktorého snahou je myšlienka sprevádzajúca neustále vzdelávanie sa a zdokonaľovanie profesijných kompetencií učiteľa.

1 Adaptačné vzdelávania ako súčasť kontinuálneho vzdelávania na Slovensku

Po nástupe do praxe začína učiteľ svoje kontinuálne vzdelávanie ako začínajúci pedagogický zamestnanec. V súčasnosti rozlišujeme na Slovensku nasledovné